

JADID DRAMALARINING GRAMMATIK – STILISTIK XUSUSIYATLARI

ГРАММАТИКО – СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВЫХ ДРАМ.
GRAMMATICAL – STYLISTIC FEATURES OF NEW DRAMAS.

Karimova Gulbahor Narimonovna

Urganch innovatsion universiteti magistranti.

Каримова Гульбахор Наримоновна

магистрант Ургенчского инновационного университета.

Karimova Gulbahor Narimonovna

Master's student at Urganch Innovation University.

E-mail: karimovagulbahor@urgiu.uz

<https://orcid.org/0009-0002-1579-1506>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek jadid dramalarining grammatik va stilistik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Jadid adabiyotining shakllanish davrida yaratilgan dramatik asarlar o'z davrining ijtimoiy-siyosiy hayoti, ma'naviy yangilanish jarayonlarini aks ettirish bilan bir qatorda, o'zbek adabiy tilining rivojida muhim o'rin tutgan. Tadqiqotda Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Qodiriy, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi jadid dramaturglarining asarlari tili tahlil qilinib, ularning grammatik qurilishidagi o'ziga xosliklar, stilistik vositalardan foydalanish darajasi, badiiy nutqning ekspressiv imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, jadid dramalarining tili orqali xalq og'zaki ijodi unsurlarining badiiy matnga singdirilishi va milliy uyg'onish g'oyalarining ifodalanish uslubi tahliliy asosda ko'rsatib berilgan. Maqola natijalari o'zbek dramatik matnlarining grammatik tizimi va stilistik boyligini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: jadid adabiyoti, dramatik asar, grammatik xususiyat, stilistik vosita, badiiy nutq, milliy uyg'onish, Behbudiy, Hamza, Qodiriy.

Аннотация. В данной статье анализируются грамматические и стилистические особенности узбекских джадидских драм с научно-теоретической точки зрения. Драматические произведения, созданные в период становления джадидской литературы, помимо отражения общественно-политической жизни своего времени и процессов духовного обновления, сыграли важную роль в развитии узбекского литературного языка. В исследовании анализируется язык произведений таких джадидских драматургов, как Махмудходжа Бехбудий, Абдулла Кадыри,

Хамза Хакимзода Ниёзий, и выделяются особенности их грамматического построения, уровень использования стилистических средств и выразительные возможности художественной речи. Также на аналитической основе показаны

включение элементов народного устного творчества в художественный текст через язык джадидских драм и способ выражения идей национального возрождения. Результаты статьи служат важным научным источником в изучении грамматического строя и стилистического богатства узбекских драматических текстов.

Ключевые слова: джадидская литература, драматическое произведение, грамматическая особенность, стилистический прием, художественная речь, национальное возрождение, Бехбудий, Хамза, Кадыри.

Abstract. This article analyzes the grammatical and stylistic features of Uzbek Jadid dramas from a scientific and theoretical perspective. Dramatic works created during the formation of Jadid literature, in addition to reflecting the socio-political life of their time and the processes of spiritual renewal, played an important role in the development of the Uzbek literary language. The study analyzes the language of the works of Jadid playwrights such as Mahmudkhodja Behbudiy, Abdulla Qodiriy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, and highlights the peculiarities of their grammatical construction, the level of use of stylistic means, and the expressive possibilities of artistic speech. Also, the incorporation of elements of folk oral art into the artistic text through the language of Jadid dramas and the method of expressing the ideas of national revival are shown on an analytical basis. The results of the article serve as an important scientific source in studying the grammatical system and stylistic richness of Uzbek dramatic texts.

Keywords: Jadid literature, dramatic work, grammatical feature, stylistic device, artistic speech, national revival, Behbudiy, Hamza, Qodiriy.

Kirish. XX asr boshlarida O‘zbekistonda yuz bergan jadidchilik harakati nafaqat ijtimoiy-siyosiy, balki madaniy va adabiy hayotda ham ulkan o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi. Jadid adabiyotining asosiy maqsadi xalqni ma’rifatga chorlash, milliy o‘zlikni anglash va taraqqiyot sari yo‘naltirish edi. Bu jarayonda dramaturgiya janri alohida ahamiyat kasb etdi. Chunki sahna asarlari orqali xalq ongiga tez va ta’sirchan tarzda g‘oya singdirish imkoniyati mavjud edi. Jadid dramaturglarining asarlari mazmuni bilan birga, tili va uslubida ham yangilanish jarayonlarini namoyon etadi. Ularning dramatik matnlarida xalq og‘zaki ijodining unsurlari, jonli so‘zlashuv tili, yangi adabiy til me’yorlariga xos Grammatik shakllar va stilistik ifoda vositalari keng qo‘llanilgan. Ayniqsa Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy kabi ijodkorlar dramatik nutq orqali o‘z davrining ijtimoiy muammolarini ifodalash bilan birga, o‘zbek tilining badiiy imkoniyatlarini yanada boyitganlar. Mazkur maqolada jadid dramalarining grammatik-stilistik xususiyatlari tahlil qilinib, ularning o‘zbek adabiy tili taraqqiyotidagi o‘rni, badiiy nutqdagi o‘ziga xosliklari hamda stilistik boyligi ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Asosiy qism. Jadid adabiyoti va killarining dramatic asarlari o'z davrining ijtimoiy-siyosiy voqeliklarini ifodalashda muhim badiiy vosita bo'lib xizmat qilgan. Ushbu asarlar orqali millatni uyg'otish, ma'rifat va taraqqiyot g'oyalarini keng ommaga yetkazish maqsadi ko'zlangan. Shu bois, jadid dramalarining tili o'z davr adabiy jarayonlarini, milliy o'zlikni anglash va yangicha dunyoqarashni aks ettiruvchi grammatik hamda stilistik xususiyatlarga ega.

1. Grammatik xususiyatlar. Jadid dramalarining grammatik qurilishida o'zbek tili tarixiy taraqqiyoti, xalq og'zaki nutqi va yangi adabiy til me'yorlarining o'zaro uyg'unligi kuzatiladi. Ayniqsa, fe'l shakllarining maqsad, istak va buyruq ohangida qo'llanishi dramatik nutqning ta'sirchanligini oshiradi. Masalan, Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" dramasida quyidagi ifodalar diqqatga sazovor: "Bolam, ilm ol, jaholatda qolma!" yoki "Millatni uyg'otish har birimizning burchimizdir." Bu kabi gaplarda buyruq mayli, majhul fe'llar va to'ldiruvchi bog'lovchilar orqali nutqning ta'sir kuchi oshirilgan. Shuningdek, jadid dramalarida sodda gaplarning ko'pligi, so'z tartibining tabiiyligi va xalq tiliga yaqinligi asarlarning o'qilishi hamda sahnada ifodalanishini yengillashtirgan.

2. Stilistik xususiyatlar. Jadid dramaturglarining stilistik mahorati, avvalo, ularning tilning badiiy imkoniyatlaridan maqsadga muvofiq foydalana bilishida ko'rinadi. Behbudi, Hamza, Qodiriy kabi yozuvchilarning asarlarida xalq maqollari, iboralar, tazod va kinoya kabi uslublar keng qo'llanadi. Masalan, Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Zaharli hayot" asarida ijtimoiy adolatsizlik kinoyaviy tilda tasvirlanib, tilning emotsional-ekspressiv imkoniyatlari ochib berilgan. Stilistik jihatdan jadid dramalarining muhim belgisi — tildagi soddalik va tabiiylikdir. Ular xalqning so'zlashuv nutqiga tayanib, murakkab tasvirlardan ko'ra, ta'sirchan va tushunarli ifodalarga urg'u bergan. Shu bilan birga, badiiy obrazlarning nutqi ularning ijtimoiy mavqei, dunyoqarashi va ma'rifiy darajasiga mos ravishda shakllantirilgan.

3. Til va milliy uyg'onish g'oyalari Jadid dramatik asarlarining grammatik-stilistik xususiyatlari ularning ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan chambarchas bog'liq. Tildagi soddalik, xalqona ifoda, yangi atamalar va o'qituvchilik, ilm, millat, ozodlik kabi tushunchalarning faol qo'llanishi o'zbek tilining badiiy imkoniyatlarini kengaytirgan. Bu esa o'z navbatida o'zbek adabiy tilining keyingi taraqqiyot bosqichlariga asos bo'lgan.

Xulosa. Jadid dramalari o'zbek adabiy tilining shakllanishida, uning grammatik va stilistik tizimini boyitishda beqiyos o'rin tutadi. Ushbu asarlar orqali millatni ma'rifat va taraqqiyot sari chorlovchi g'oyalar tildagi yangilanishlar bilan uyg'unlashgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadid dramaturglarining tilida xalq og'zaki ijodi unsurlari, jonli so'zlashuv nutqi, yangi grammatik shakllar hamda stilistik vositalar samarali qo'llangan. Grammatik jihatdan bu asarlarda gap qurilishi soddaligi, fe'l shakllarining ta'sirchanligi, so'z tartibining tabiiyligi va

nutqning ifoda kuchi ajralib turadi. Stilistik jihatdan esa, tildagi jonlilik, xalqona iboralar, kinoya va tazodlardan foydalanish asarlarga badiiy ta'sir kuchi bag'ishlagan. Shu orqali jadid dramaturgiyasi o'zbek tilining badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirib, milliy o'zlikni anglash, ma'naviy uyg'onish g'oyalarini ifodalashda asosiy vositaga aylangan. Demak, jadid dramalarining grammatik-stilistik xususiyatlarini o'rganish nafaqat adabiy til taraqqiyotini, balki o'zbek milliy tafakkurining shakllanish bosqichlarini ham chuqur anglashga yordam beradi. Bu jihatdan mazkur asarlar o'zbek adabiy merosining muhim manbasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov B. Jadid adabiyoti va uning taraqqiyot bosqichlari. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.
2. Karimov N. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1998.
3. Rustamov A. O'zbek adabiy tili taraqqiyotida jadidlarning o'rni. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.
4. Qodirov A. Til va uslub masalalari. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2004.
5. Yo'ldoshev M. O'zbek tili stilistikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
6. Behbudiy M. Padarkush (drama). – Toshkent: 1913.
7. Hamza H. Niyoziy. Zaharli hayot (drama). – Toshkent: 1919.
8. Fitrat A. Abulfayzxon (drama). – Toshkent: 1924.